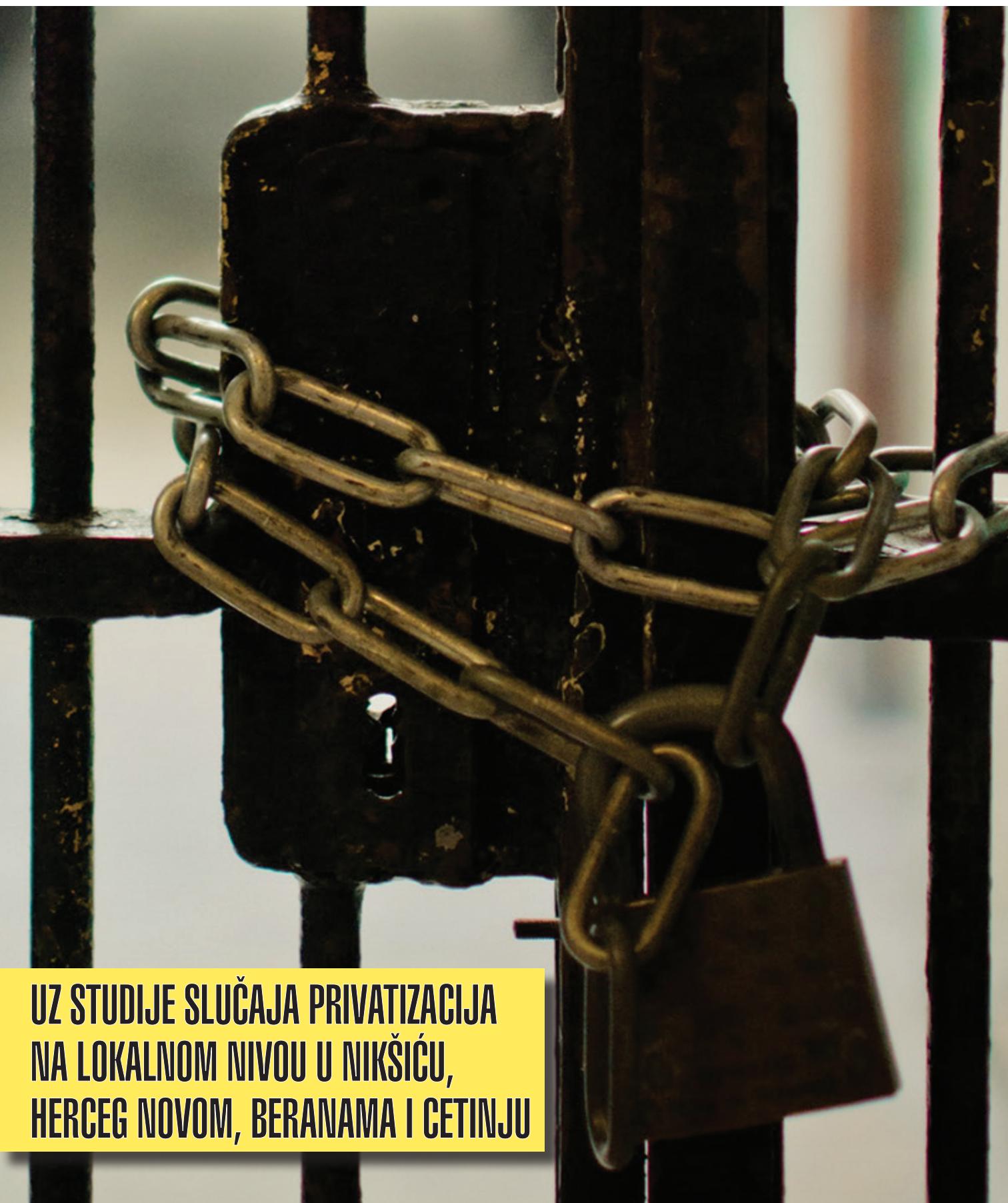

ANALIZA PRAVNOG I FINANSIJSKOG OKVIRA KOJIM SE REGULIŠE SEKTOR PRIVATIZACIJE

**UZ STUDIJE SLUČAJA PRIVATIZACIJA
NA LOKALNOM NIVOU U NIKŠIĆU,
HERCEG NOVOM, BERANAMA I CETINJU**

MCMD

Izdavač: MCMD (Monitorov centar za medije i demokratiju)

Urednica izdanja: Milena Perović - Korać

Autori: Mladen Bojanić, Mila Kasalica

Podgorica, mart 2019.

Ova publikacija je nastala u okviru projekta „Muzej crnogorske privatizacije - studije slučaja iz četiri opštine (Nikšić, Cetinje, Herceg Novi, Berane)“ koji sprovodi Monitorov centar za medije i demokratiju (MCMD), a kroz program „Smjestimo korupciju u muzej“ Centra za građansko obrazovanje (CGO), koji finansijski podržava Evropska unija i kofinansira Ministarstvo javne uprave.

Stavovi izraženi u ovoj publikaciji isključiva su odgovornost Monitorovog centra za medije i demokratiju (MCMD) i ne odražavaju nužno stavove EU, Ministarstva javne uprave ili CGO-a.

Centar za građansko obrazovanje
Centre for Civic Education

Ministarstvo javne uprave

UVODNI OSVRTI

Društveno-politička dešavanja, novi pogledi na ekonomsku politiku i zaokret u razvojnim strategijama na prostoru bivše Jugoslavije na početku 90-tih godina prošlog vijeka, donijeli su novi zakonodavni okvir za regulisanje:

- vlasništva,
 - načina poslovanja i
 - aktivnosti preduzeća, u društvenom i državnom vlasništvu.
- Tadašnji politički i regulatorni kreatori ekonomskih, pravnih i političkih reformi kao osnovne ciljeve privatizacije, navodili su:
- bolje upravljanje preduzećima,
 - povećanje efikasnosti i konkurentnosti privrede,
 - smanjenje nezaposlenosti, i u krajnjem,
 - poboljšanje životnog standarda građana Crne Gore;

Nakon gotovo tri decenije od početka procesa privatizacije, koja obilježava različite faze tranzicije i reformi privrede, tržišta i sistema u zemlji, javnost se sa pravom pita da li su postignuti zacrtani ciljevi. Znači, i dalje ostaju akademski, društveno, ekonomsko-sistemski neodgovorena brojna suštinska pitanja:

- Da li je privatizacija privrede u Crnoj Gori dovela do unaprijeđenog životnog standarda građana ili je bila sredstvo kojim se društvena imovina prelila u privatne ruke?
- Da li je privatizacija dovela do nedopustivo visokog stepena socijalnog raslojavanja stanovništva ili to može biti rezultat nekih drugih faktora?
- Da li se maksima "ne prodajemo kompanije već kupujemo dobre vlasnike" pokazala, u praksi ekonomskog održivog razvoja, tačnom i opravdanom?
- Da li su institucije države bile uspješne u obavljanju povjerenih javnih ovlašćenja; da li su bile profesionalne; i, da li su obezbijedile da stručnost u radu bude u prednosti nad partijsko-kumovskim odnosima, i/ili raznovrsnim šemama političkog i uticaja moći, koje (ni)su koristili razvoju zajednice?
- Da li su se u Crnoj Gori potvrdile tvrdnje da je proces privatizaciju u uslovima niske vladavine prava i slabih institucija bio *a priori* osuđen na neuspjeh zajednice, a do izražaja došao napredak pojedinaca izabranih netransparentnim metodama?
- Da li u takvim uslovima korupcija na svim nivoima vlasti dobija neograničen prostor, posebno kada se privatizacija pojавno okončala?
- U krajnjem, da li su privatizovana preduzeća bolje vođena, efikasnije privređivala i povećala broj zaposlenih, kao i njihov životni i obrazovni i profesionalni standard?

Sve su ovo pitanja na koja treba kontinuirano tražiti odgovore, kako bi se osvijetlili ukupni aspekti ovog nesumnjivo važnog tranzicionog procesa, kao i njegovog dugoročnog uticaja na politički, ekonomski i socijalni aspekt crnogorskog društva.

U situacijama gdje velika imovina prelazi u ruke malog broja ljudi, vrijednosno i ekonomski-činjenično je relevantno da su to ruke poštenih i stručnih lica. Državne institucije su imale obavezu da brinu o tome.

Paralelno sa njima, politički izabrana akademska podrška imala je obavezu da u primjeni regulatornog okvira, na koji su svojim selektivnim inputima primarno uticali prilikom pisanja i usvajanja, kao i u traženju odgovora na navedena pitanja, uvijek bude i ostane posvećena dugoročnim perspektivama ekonomskog održivog razvoja.

MAKROEKONOMSKA SLIKA CRNE GORE PRED UN SANKCIJE, ODNOŠNO 90-TE I ULAZAK U REFORME, ODNOŠNO PREKID REFORMI

Naredna tabela rezimira poziciju Crne Gore unutar bivše Jugoslavije. Ključni segmenti se trebaju naglasiti:

- Crna Gora je po društvenom proizvodu bila najmanja, i u grupaciji nedovoljno društveno-bogatih republika;
- Visoko učešće izvoza bilo je obezbijeđeno značajnim izvozom proizvoda industrijskih i prerađivačkih kompleksa unutar tadašnje ekonomske strukture Crne Gore;
- Visoko kapitalno-intenzivno stvaranje društvenog proizvoda;
- Zarade su bile na nivou 74% jugoslovenskog prosjeka;
- Nezaposlenost je bila na visokom nivou;
- Vrijedi istaći da je broj zaposlenih u CG u periodu 1953-1989 porastao sa 30 hiljada na 163 hiljade;
- U periodu od 1951-1989 društveni proizvod Crne Gore se povećao sa 218 mil \$ nad 1.4 mlrd \$, ili u brojkama per capita sa \$518 na \$2.4 hilj.

Pokazatelji razlika 1989-1990	MNE	B&H	CRO	MAC	SLO	SERt	SEBp	KOS	VOI
Učešće u DP YU (%)	1.8	12.4	25.6	5.4	19.6	35.2	22.5	1.9	10.9
Izvoz u mil \$	640	2157	6533	652	4904	5344	3864	220	1260
Izvoz u DP	0.67	0.33	0.48	0.23	0.47	0.29	0.32	0.22	0.22
Prodaja drugim republikama	48.5	37.4	34	41.9	36.8	42.4	41.2	34.6	46.8
Stanovništvo	0.6	4.5	4.7	2.1	1.9	9.8	5.8	2	2
% nezaposlenosti	22.2	21.1	9	23	5.2	19.5	16.7	38.8	17.1
Nominalne zarade, YU=100	74	80	114	76	136	93	96	53	97
Kapital/radnik, YU=100	137	93	110	74	137	87	82	89	101

Izvor: Wilson Center, F. Štiblar, June 2013; izabrani pokazatelji koji ukazuju na mjesto CG privrede u YU;

Stoga se može zaključiti da je Crna Gora u proces tranzicije privrede ušla sa nezavidne ekonomske pozicije:
 - DP je 1990.g. iznosio 1,3 mlrd. USD, odnosno DP po glavi stanovnika je bio iznad 2 hiljade USD;
 - 1997. godine a nakon ekonomskih sankcija i izolacije SR Jugoslavije, pao na 0,76 mlrd. USD, odnosno 1000 USD per capita;

Naredne tabele rezimiraju ukupna ekonomska kretanja u Crnoj Gori u periodu do, i nakon privatizacije:

Pokazatelj/ Godina	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
DP (mil \$)	1259	1126	822	524	549	561	752	763
% DP	(10.5)	(10.6)	(27.0)	(35.0)	4.8	2.2	33.9	1.5
DP per capita	2055	1826	1317	830	864	879	1169	1178
% per capita	(10.7)	(11.2)	(27.9)	(37.0)	4.0	2.2	33.9	1.1

Izvor: Analiza efekata dosadašnje privatizacije u Crnoj Gori,
 Ekonomski fakultet UCG; decembar 2008; str. 9

Pokazatelj/ Godina	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Broj zaposlenih u CG (000)	125.1	121.2	118.2	115.3	113.8	141.1	140.1	142.7	143.5	144.4	150.8	156.4
Registrovani nezaposleni	60.7	64.8	68.9	79.8	81.1	81.5	80.6	71.7	65.1	54.5	43.2	34.4
Prosječna zarada DEM/ €	188	226	194	152	188	218	149.1	173.9	195.4	213.2	282	338

Izvor: Analiza efekata dosadašnje privatizacije u Crnoj Gori, Ekonomski fakultet UCG;
 decembar 2008; str. 12, 16, 17;

Napomena 1: broj penzionera je sa 78.6 hiljada u 1996. godini porastao u 2009. godini i iznosi 111 hilj korisnika prava;

Institucije koje su trebale da iznesu složeni proces privatizacije bile su pod jakim političkim pritiskom. Vladavina prava je naslijedeno bila na niskom nivou, a tržišna konkurenca slabo razvijena.

Da li je, imajući u vidu ove činjenice, bilo opravdano da se crnogorska privreda, uz neophodnu privatizaciju, optereti i sve prisutnjom liberalizacijom tržišta? Liberalizacija tržišta, započeta posljednjim jugoslovenskim reformama (premijer g-din Ante Marković), početno je otvorila granice za protok roba i usluga, jačajući potrošnju kao ključni indikator snaženja društvenog proizvoda. Dodatni zavisni faktor za crnogorska ondašnja preduzeća je bila fokusiranost tržišnih plasmana finalnih proizvoda i nabavke sirovina i materijala ka i od tržišta ranijih republika jedinstvenog ekonomskog prostora.

Sagledavajući brojke, naglo otvaranje granica i liberalizacija koja je primarno jačala trgovinu, predstavljala je, u uslovima nedovoljno snažne produktivnosti i interne i finansijske efikasnosti ekonomskih subjekata, nepovoljno okruženje koje je kreiralo sve uslove za strateško uništavanje proizvodnji u Crnoj Gori, odnosno ustanovljavanje kulture rentiranja i ukidanje kulture stvaranja u naredne tri decenije.

Ovaj segment reformi, koji je nastavljen i posebno ojačan u uslovima prije i nakon sankcija međunarodne zajednice (92-95 godine prethodnog vijeka), ostavio je devastirane proizvodne i industrijske kapacitete u zemlji. Vrijeme je pokazalo da su samo malobrojne kompanije uspjele da se nose sa inostranom konkurencijom. Takav ekonomski sagledano, slamajući trend je prisutan i danas, pošto supstitucija uvoza izvozom je (p)ostala mrtvo slovo na papiru. Slijedeći podatke, poslednjih godina pokrivenost uvoza izvozom je na istorijskom minimumu, od 15-17%.

ZAKONSKA REGULATIVA VIŠEFAZNE PRIVATIZACIJE U CRNOJ GORI

Regulativa, koja je prethodila privatizaciji privrede, obilježena je usvajanjem Zakona o svojinskoj i upravljačkoj transformaciji iz 1992. godine. Stvorena je zakonska obaveza transformacije preduzeća u državnom ili društvenom vlasništvu u dioničarska društva (naziv akcionarska društva uvodi se kasnijom regulativom) ili društva sa ograničenom odgovornošću.

U najkraćem, ovim zakonom vlasništvo nad društvenim, odnosno državnim preduzećima prelazi na zaposlene u tim preduzećima:

- maksimalno 40%
- 10 %, besplatno i
- dodatnih 30% za otkup dionica pod povlašćenim uslovima.

Ostatak, od najmanje 60%, raspoređuje se na državne institucije:

- Fond za razvoj 60%,
- Fond PIO 30% i
- Zavod za zapošljavanje 10%.

Pored navedenog modela transformacije, navedeni zakon je propisivao:

- prodaju, davanje u zakup ili lizing određene imovine preduzeća,
- transformaciju potraživanja u trajni ulog,
- otkup većinskog paketa dionica od strane upravljačke strukture preduzeća i sl.

Važno je napomenuti da je navedenim zakonom omogućena i direktna prodaja preduzeća, odnosno direktna privatizacija. Organ upravljanja preduzeća bira način i model transformacije, a državna Agencija za prestrukturiranje i strana ulaganja izdaje saglasnost na potrebna dokumenta i proces transformacije. Влади se ostavlja mogućnost da pojedina preduzeća, u kojima je identifikovano iznad-polovično državno vlasništvo, može privatizovati posebnim modelom.

Zakonom o privatizaciji, usvojenim 1996. godine kreira se zakonodavni okvir, koji ima za cilj ubrzanje procesa transfera vlasništva od državnih fondova ka privatnim investitorima. Ustanovljava se Savjet za privatizaciju, kao tijelo koji donosi strateške odluke iz polja privatizacije, a Agencija za prestrukturiranje i strana ulaganja dobija ulogu tehničke podške tom procesu.

Ustanovljeni su sljedeći metodi privatizacije:

- prodaja akcija (termin dionica mijenja se u akciju);
- prodaja poslovne aktive preduzeća; izdavanje akcija zaposlenima u preduzeću;
- zamjena akcija za privatizacione vaučere;
- upis novih akcija putem dokapitalizacije;
- zamjena duga za akcije;
- zajedničko ulaganje (Joint venture), u kojem preduzeće koje se privatizuje ulaže poslovnu aktivu;
- kombinacija navedenih metoda;

- drugi načini utvrđeni ovim zakonom i planom privatizacije.

Način prodaje akcija putem javnog nadmetanja (public auction), javnog tendera (public tender) ili putem javne ponude (public offer) uređuju se propisom koji donosi Vlada, na predlog Savjeta.

Iz zakonskih odredbi, jasno se moglo zaključiti da Savjet za privatizaciju preuzima vodeću ulogu u cijelom procesu. Uočava se činjenica, ali i sistemska kontradiktornost, da po pravilu, na čelo Savjeta se nalazio predsjednik Vlade, dok je Savjet, za svoj rad istovremeno odgovarao Vladi.

Regulatorno je bilo propisano da su predstavnici opština prilikom odlučivanja o privatizacionim postupcima bili slabo zastupljeni, kao i da su imali neznatan uticaj na način privatizacije preduzeća iz njihovih sredina, što je uspostavilo jasnu centralizaciju procesa privatizacije. Uloga predstavnika lokalnih zajednica se svodila da pristanu da budu posmatrači i logističari postupka privatizacije kompanija iz njihove sredine, iako su rezultati privatizacije umnogome opredijeljivali socijalni i ekonomski život lokalnih zajednica privatizovanih privrednih subjekata.

Prve transformacije društvenih preduzeća u akcionarska društva, uglavnom u većinskom vlasništvu tri državna fonda, obavljaju se tokom prve polovine 90-ih godina.

Paralelno sa regulativom koja stvara prepostavke za privatizaciju privrede na nivou Crne Gore, 1994. godine se u Skupštini SR Jugoslavije usvaja Zakon o berzama, berzanskom poslovanju i berzanskim posrednicima, kojim se reguliše način rada finansijskih posrednika.

Ovim zakonom reguliše se osnivanje berzi i brokerskih kuća, kao institucija neophodnih za funkcionisanje tržišta kapitala, dok je samo tržište bilo podijeljeno na berzansko i vanberzansko. Na tržištu hartija od vrijednosti, kupci privatizovanih preduzeća su u najvećoj mjeri konsolidovali vlasništvo, odnosno ukupnjavalii pakete akcija. Tako da je izostala komponenta jačanja tokova kapitala, posebno za finansiranje novih i privredno oporavljajućih projekata.

Navedenim zakonom se zaokružuje pravni okvir, kojim se krenulo u obiman privatizacioni proces, uz napomenu da su svi ovi zakoni su u narednom periodu mijenjani i dorađivani, što je naročito izraženo u periodu od 2000. godine. To je najviše bio rezultat političkih procesa, pod čime se u prvom redu podrazumijevaju izlazak iz ekonomskih sankcija međunarodne zajednice, kao i sve veće nesuglasice između budućeg funkcionisanja i sudbine SR Jugoslavije, a kada je otpočeo proces neformalnog ali realnog crnogorskog ekonomskog osamostaljivanja iz navedene zajednice.

PRIVATIZACIJA CRNOGORSKE EKONOMIJE – OD VAUČERA DO STRATEŠKIH INVESTITORA

Vlada Crne Gore pred parlamentarne izbore 1996. godine najavljuje emitovanje i podjelu privatizacionih kupona građanima, koji nisu obuhvaćeni besplatnom akcija zaposlenima u društvenim kompanijama. Tri godine kasnije u formalnom smislu, odustaje se od prethodne najave, i donosi se inovirana odluka o sprovođenju postupka masovne vaučerske privatizacije (MVP).

MVP je predvidio da svi punoljetni građani u vrijeme početka postupka vaučerizacije mogu vaučere da zamijene za:

- akcije kompanija izabranih na strani ponude MVP ili
- za akcije privatizaciono-investicionih fondova (PIF).

Kreatori ovog modela privatizacije smatrali su da je njegova najveća prednost u brzini procesa, kroz domete tzv. šok privatizacije. Takođe, unaprijeđenom regulativom se identificuju ključni nosioci sistemskih odgovornosti. Vlada preuzima na sebe svu odgovornost, jer 1999. godine, na osnovu Zakona o privatizaciji privrede, donosi Uredbu o privatizacionim fondovima i specijalizovanim privatnim menadžment preduzećima.

Skupština Crne Gore, kao najveći zakonodavni organ, ostaje po strani u ovom izuzetno važnom društvenom procesu. Brojne činjenice ukazuju da takva podjela odgovornosti, posebno tokom primjene zakonodavnog okvira za privatizaciju, nije urađena slučajno, a nije ni rezultirala proklamovanim uspješnim ekonomskim pravcima razvoja.

Na početku novog vijeka, a na osnovu istaknute Vladine uredbe, formiraju se šest privatizacionih fondova i šest društava za upravljanje fondovima, čije poslovno samostalno upravljanje portfeljima je bilo i ostalo tržišno nedokazano, zbog značajnog uticaja netržišnih eksternih nosilaca odlučivanja o ekonomskom razvoju u zemlji.

Masovna vaučerska privatizacija je sprovedena u 4 faze:

- prva faza, kada su vaučeri preneseni na sve punoljetne građane;
- druga faza, podrazumijevala je prenos vaučera na PIF-ove;
- treća faza, obilježena je zamjenom vaučera za akcije 237 preduzeća;
- četvrta faza, tokom koje je izvršeno saldiranje, sumiranje rezultata i informisanje nadležnih institucija i javnosti.

Ukratko, rezultati MVP-a su prezentovani kroz sljedeće brojke:

- preko 391 hiljade građana učestvovali su u procesu MVP-a;

- 60% od ukupno izdatih vaučera je uloženo u PIF-ove;
- 30% direktno razmijenjen za akcije ponuđenih kompanija;
- 10% vaučera je ostalo neiskorišćeno.

Razlog proklamovane uspješnosti ulaganja vaučera u PIF-ove prvenstveno se nalazi u načinu njihovog prikupljanja. Bilo im je omogućeno da formiraju mreže akvizitera, koji su od vrata do vrata obilazili građane i na kućnom pragu ih ubjeđivali da izvrše ulaganje vaučera u PIF-ove. Za razliku od toga, samostalna ulaganja u akcije kompanija mogla su se izvršiti isključivo na šalterima ZOP-a (Zavod za obračun i plaćanja, nekadašnji SDK), što je za građane ukupan proces ulaganja u akcije preduzeća činilo skupljim i neefikasnijim u organizaciji.

Kreatori procesa su iskazali neskriveno zadovoljstvo, PIF-ovi onomad najavili aktivno upravljanje kompanija u interesu svojih akcionara, a Vlada zaključila proces sa najavom opštег ekonomskog prosperiteta. Naredna dešavanja ubrzo su pokazala u kojoj mjeri su građani osjetili benefite ovog procesa, a koji je, po kreatorima MVP-a, najviše zbog njih sproveden.

Jedan broj građana, u vrijeme rasta cijena na tržištu kapitala (2004-2007), uspio je da značajno, više nego solidno, unovči svoje akcije, posebno oni pojedinci koji su vaučere direktno mijenjali za akcije. Međutim, na tržištu PIF-ovi nisu doprinijeli poboljšanju poslovanja kompanija, čiji su većinski vlasnici postali sprovodenjem MVP-a.

Osim par izuzetaka, skoro sve kompanije su prije ili kasnije ušle u još veće probleme, neke završile u stečaju, a PIF akcije npr. monopolskih kompanija, poput Telekoma CG i Elektroprivrede (EP CG), su prodane u javno upitnim i tržišno kontroverznim postupcima, po netržišnim cijenama, nižim nego što ih je država prodala, utičući tako da se povjerenje na tržištu kapitala ne oporavi ni skoro dvije decenije nakon sprovođenja ovog postupka privatizacije.

Presudan uticaj je, ipak, opredjeljivao regulatorni okvir, sa krovnom regulatornom institucijom, Komisijom za hartije od vrijednosti CG, simbolom selektivnog nadzora nad tržištem i njegovim učesnicima.

Ono što je izvjesno, najveći dobitnici MVP-a su menadžment kompanije – društva za upravljanje PIF-ovima, koja su kroz provizije za upravljanje prihodovala ekonomski-neodrživo visoka novčana sredstava. U periodu 2001-2013-a godine, iako su gubili kvalitet portfelja i stabilnost privrednih društva u portfeljima PIF-ova, njihov ukupan prihod na osnovu provizija za upravljanjem PIF-ovima je iznosio 76 miliona EUR.

Sagledavanje rezultata prodaje putem tendera strateškom investitoru ne može se sprovesti bez kontinuirane upozoravajuće komponente, koja je nesumnjivo obilježila ovakav vid privatizacije u Crnoj Gori. Sudski dokumenti iz međunarodne razmjene u vezi korupcije oko ključnog tenderskog privatizovanja najvažnijeg i investicionog snažnog preduzeća, Telekoma Crne Gore (tekuće Crnogorskog T-Com-a), jasno svjedoče o potrebi da se profesionalno razmotre sumnje i da se pravosudno provjere indicije za ozbiljna nedjela iz sfere odgovornog rada u ekonomskom sistemu zemlje.

Da li će se ovo sprovesti, a da javnost Crne Gore dobije odgovore koji su kredibilni i potkovani neselektivnim razmatranjem dokumenata, još uvijek je otvoreno pitanje.

CRNOGORSKA SPECIFIČNOST- ODSUSTVO TRANSFERA ZNANJA INO-INVESTITORA

Ukoliko se svi segmenti u vezi tenderskih postupaka uzmu u obzir, tada se cilj o "dobrim vlasnicima" u većini nije ostvario. Slijedeći činjenicu da se tekuće objelodanjuju dokumenta o dodatno upitnoj tenderskoj privatizaciji ključnog preduzeća ukupne privrede Crne Gore, EPCG-a, potrebno je u ovom tekstu osvrnuti se i na uspješnost kreiranja nove poslovne "elite" u Crnoj Gori.

Da li su privatizacioni postupci, nezavisno da li je u pitanju MVP, tenderi, aukcije, ili bilo koji drugi privatizacioni model, donijeli privredničku i političku elitu, koja je bolja i umješnija od prethodne, naravno ne za lične interese, već za opšte dobro?

Nesumnjivo je da su globalni brendovi, kompanije sa potvrđenim privrednim statusima i transparentnim finansijskim izještajima, kao i snažnom korporativnom strukturon, došli na crnogorsko i regionalno tržište, posebno realizacijom tenderskih procesa. Međutim, malo koja od ovih globalno, reputaciono-snažnih kompanija je na crnogorsko tržište došla slijedeći poslovne i ekonomске prakse svojih sistema privređivanja i rada.

U svih fazama tranzisionog reformisanja poslovne elite u Crnoj Gori primarna odrednica je da je komponenta nesamostalnosti u poslovnom odlučivanju, ostala i do danas nesmanjenom, skoro pa dobrovoljnom, tokom rada poslovne elite u Crnoj Gori, nezavisno da li je lokalna ili uvezena. Zato se u kontekstu transfera znanja, a dolaskom ino-menadžera, nije niti pokušao dostići "know how" transfer. Savremeni trendovi su samo kod nas ogolili i jasnoču globalnih nekvalitetnih poslovnih praksi.

STUDIJE SLUČAJA

Proces privatizacije je imao veliki uticaj na lokalne samouprave. Mnoge kompanije su, gotovo preko noći, od nosioca razvoja i zapošljavanja lokalne privrede postale nerješiv problem za njihovu sredinu, ali i ukupni ekonomski sistem.

Iako, a kako je već navedeno, lokalne samouprave nisu imale opredjeljujući uticaj na privatizaciju kompanija, većinski su se našli u situaciji da su ih efekti, posebno ekonomsko-devastirajući, pogáđali, dramatično mijenjajući socijalnu i ekonomsku strukturu lokalnih zajednica, koje i dalje ostaju bez snažnijih potencijala uspostavljanja stabilnijih ekonomskih trendova, čak i nakon tri decenije višefaznih privatizacija. Činjenično je neoborivo da je mnogo više negativnih, nego pozitivnih efekata privatizacije, što je rezultiralo da su se mnoge lokalne samouprave našle u velikim problemima, ekonomskim, socijalnim, razvojnim.

Limitiranost finansijskih podataka, koji akademski imparcijalno mogu svjedočiti o kretanjima ključnih ekonomskih ciljeva privatizacije po opština Crne Gore, u uvodu obrazlaganja studija slučaja treba navesti sljedeće podatke iz popisa stanovnika Crne Gore, a što prikazuje naredni tabelarni prikaz:

Opis / Period	1991*	2003	2011
Crna Gora	593,504	620,145	620,029
Nikšić	73,983	75,282	72,443
Berane	37,759	35,068	33,970
Herceg Novi	27,073	33,034	30,864
Cetinje	20,171	18,482	16,657

Izvor: Monstat (popisi); za podatke 1991 godine po metodologiji 2003.

U svim opština, koje su predmetom razmatranja studija slučaja, značajne su migracije stanovništva, koje se prije svega mogu vezati za ekonomске razloge.

Dodatno, aktivno stanovništvo u popisu 2011.godine jasno potvrđuje kako su se nekadašnje ekonomiske uzdanice iz industrijskih i prerađivačkih oblasti smanjile na rezidualne indikatore zapošljavanja (posebno u Cetinju, i velikim dijelom u Nikšiću). Slijedeći takvu činjenicu, sagledavajući značajan broj neaktivnog stanovništva u Crnoj Gori, posebno u ciljanim opština, upućuje na složene postupke jačanja ekonomski posicije stanovnika.

MONSTAT POPIS 2011				
Neaktivno stanovništvo	Ukupno	Domaćice	Penzioneri i druga lica	Studenti i učenici
Crna Gora	268,288	115,540	99,823	52,925
Nikšić	33,088	13,202	13,081	6,805
Berane	15,965	7,710	5,189	3,066
Herceg Novi	13,002	4,136	6,544	2,322
Cetinje	7,567	2,363	3,724	1,480
MONSTAT POPIS 2011				
Aktivno stanovništvo	Ukupno	Zaposleni	Nezaposleni	
Crna Gora	232,010	175,171	56,839	
Nikšić	25,776	19,033	6,743	
od zaposlenih po sektorima	trgovina	3,703		
	država	5,235		
	industrija	3,400		
Berane	10,817	6,353	4,464	
od zaposlenih po sektorima	trgovina	1,005		
	država	2,769		
	industrija	600		
Herceg Novi	12,734	10,763	1,971	
od zaposlenih po sektorima	trgovina	2,500		
	država	2,959		
	industrija	964		
Cetinje	6,687	4,840	1,847	
od zaposlenih po sektorima	trgovina	1,032		
	država	1,695		
	industrija	421		

Napomena: na osnovu popisa 2003 aktivno stanovništvo je bilo u CG 171 hiljada, a po opština; Nk: 20 hiljada; Be: 7 hilj; HN 10.5 hiljada; Ce 5.4 hilj.

Kao slikovite primjere neispunjavanja ekonomskih ciljeva privatizacije, naredne studije slučaja pokrivaju dio efekata na lokalne zajednice:

- Željezara Nikšić;
- HTP Boka Herceg Novi
- Fabrika papira Beranka iz Berana;
- Obod Cetinje;

STUDIJA SLUČAJA - HTP BOKA AD HERCEG NOVI

Nakon dva neuspješna pokušaja privatizacije, kompanija HTP Boka Herceg Novi je u januaru 2007. godine prodata strateškom investitoru sa lokalnog tržišta, kompaniji Vektra Montenegro iz Podgorice.

HTP Boka Herceg Novi je u momentu privatizacije posjedovala više dobro poznatih hotela i restorana (Plaža, Tamaris, Igalo, Žanjice, Galeb) na atraktivnim lokacijama, sa 126 000 m² zemlje, dok je zapošljavala preko 200 radnika. Kao i u svim slučajevima tenderske prodaje, od kupca se tražio program investiranja u kompaniju, koja se privatizuje. Kupac je ponudio 22,2 miliona eura za kupovinu i 50 miliona investicija. Neposredno prije zaključenja ugovora, Vektra kupuje paket akcija HTP Boke od mađarskih kompanija, pa nakon potpisivanja ugovora sa Vladom dolazi do vlasništva preko 90% od ukupnog broja akcija. Dodatno se obavezuje da godišnje ulaže po 200 000 eura u hercegnovsku opština, kao i da prihvata socijalni program koji je propisivao da nema otpuštanja radnika u periodu od 5 godina od dana sklapanja kupoprodajnog ugovora. Naravno, slijedi preimenovanje kompanije u Vektra Boka AD.

Ono što odmah bode oči i budi sumnju u ispravnost ovog posla je dio ugovora po kojem se prodavac obavezuje da kupcu vrati 70% kupoprodajne cijena, u slučaju da kupac uđe u stečaj. Godinama kasnije, na sjednici skupštinske Komisije za praćenje i kontrolu privatizacije, javnost saznaje da Savjet za privatizaciju nije više godina imenovao komisiju koja bi, u skladu sa ugovorom, bila obavezna da prati investicije, a da je sporni dio ugovora u vezi povraćaja sredstava u slučaju stečaja kupca, ugrađen na osnovu predloga konsultanta za čije je usluge kupac izdvojio 1,2 miliona eura.

Iz odredbi ugovora, kao i sprovođenja ovog ukupnog postupka privatizacije, očigledno je da je državni interes ostao zanemaren, kao i da se Vlada nije rukovodila javnim nego interesima kupca. Usputno, vrijedi podsetiti da su prvo bitne bankarske garancije i mjenice, kao kolaterali za investiranje, istekli 2009. godine, a da Vlada, u izabranoj

ulozi nijemog posmatrača dešavanja, odlučila da ne ponovi instrumente garancije, iako je nadležna da preduprijeti i sprjeći bilo koju vrstu neodgovornog odnosa prema javnim interesima.

Još uputnije je da, iako Savjet za privatizaciju konstatuje da do 2011. godine kupac nije ispunio investicione obaveze i da su se stekli uslovi za raskid ugovora, Vlada sa kupcem zaključuje aneks i omogućava kupcu da gradi nove hotele u roku od tri godine, od dana usvajanja urbanističke dokumentacije. Kupac marketinški najavljuje dodatna ulaganja u slučaju značajnog razvoja turizma, čak do novih 118 miliona eura.

Akterima privatizacije u ime države, tj. u ime poreskih obveznika Crne Gore, kao činovničko opravdanje za olako prihvatanje obećanja, mogla bi poslužiti navedena slatkorječivost kupca kojom kupac olako propagira iznose za potencijalna investiranja u hotele. Međutim, takvo neprihvatanje javne odgovornosti za konkretna netransparentna činjenja ne može se pridružiti ključnim ministrima, a koji su slične investitorske slatkorječivosti "strateških investitora" već nebrojeno puta prihvatali, ponižavajući javni interes. Stoga nije teško prepostaviti da nadležne pravosudne institucije nisu htjele ozbiljno niti razmotriti ozbiljne indicije koje problematizuju zakonitost ove privatizacije.

Unarednim godinama ređaju se nova obećanja, rokovi se probijaju. Konačno se, nakon ukupnog finansijskog iscrpljivanja, otvara stečajni postupak, u momentu kada kompanija iskazuje skoro 40 miliona eura akumuliranog gubitka. Vlada CG, odnosno nadležno ministarstvo, i dalje ima "senzibilitetu" za investitora, koji ne investira, već traži iznova nove rokove uz raznorazna opravdanja, odnosno formalna produžavanja mrvarenja privatizovane kompanije.

Ovih dana, dvanaest godina nakon potpisivanja kupoprodajnog ugovora, može se činjenično zaključiti: kako je ime Vektra blijedjelo u poslovno-političkom svijetu, tako su se i gubile nade u oporavak Vektra Boke. Kupac privatizovane kompanije je potrošio sve kredite, materijalne i nematerijalne, javne i/ili nejavne. Vlada je izgubila osjećaj odgovornosti. A Herceg Novi i Crna Gora ostali su bez nade da će ova kompanija ikad vratiti staru slavu.

STUDIJA SLUČAJA - ŽELJEZARA AD NIKŠIĆ

Nikšić je dugo važio za industrijski centar Crne Gore, a Željezara je bila okosnica industrijskog razvoja centralno-sjevernog regiona Crne Gore.

Nadaleko poznati kolektiv, priznati i traženi proizvodi, bili su privredni oslonac lokalne zajednice. A, legendarna čvrstina nikšičkog čelika bila je povod za međusobno (samo)hvalisanje tadašnjih, ali i današnjih vlastodržaca.

Što se u međuvremenu desilo? Kako je nekadašnji

gigant kroz proces tranzicije i privatizacije izgubio preko 7000 radnih mesta? To je bio i ostaje ogroman udarac za cijelu Crnu Goru, a nenadoknadiva šteta po grad Nikšić.

Ne zaboravimo, jedan od najznačajnijih ciljeva privatizacije je bio povećanje zaposlenosti. Prva privatizacija Željezare Nikšić se dešava 2002. godine. Kompanija Rusmont-stil kupuje većinski paket akcija. Umjesto najavljenih investicija, reorganizacije i boljeg upravljanja, ova firma ubrzo ostavlja Željezaru u većim dugovima od preuzetih.

Vlada, uz prethodno preuzimanje 75 miliona eura dospjelih obaveza, brzopotezno nalazi novog kupca. To je bio Midlend resorsis. I, nastavlja se daljnje posrtanje

Željezare. Nakon nepune dvije godine, i ovaj novi investitor odustaje.

Vlada traži "treću sreću" u kompaniji Montenegro Speciality Steels (MNSS). Prodaje većinski paket akcija Željezare Nikšić za 5,2 miliona eura. MNSS, svojim menadžerskim i privrednim praksama, kroz poteze Vlade CG uvodi Željezaru u stečaj u 2011. godini. Usputno se mora navestiti da u međuvremenu dugovi narastaju na 193 miliona eura.

Sredinom 2012. godine, imovinu Željezare za 15,1 milion eura kupuje turski proizvođač Toščelik. Važno je napomenuti da privatizacija kroz stečaj, u suštini, nije privatizacija kompanije već prodaja njene imovine da bi

se namirili povjerioci. Iznuđeno rješenje koje se mnogo puta od strane Vlade Crne Gore predstavlja kao uspješan metod privatizacije, iako to nije privatizacija nego formalna promjena vlasnika, po netransparentno određenoj cijeni prodaje, s ciljem da se uknjiženi dugovi ostave u fokama privrednih sudske instanci kao nerješivi.

Dva bitna detalja kontinuirano prate Vladine navodne pokušaje spašavanja nikšićke Željezare. U praksi realizacije takvi postupci imaju značajnu komponentu direktnih i, netransparentnih, čak i vrlo sumnjivih, pomoći (subvencija) "nominalnim" vlasnicima Željezare.

Prva činjenica se čita iz Protokola o refinansiranju sa vlasnikom MNSS, potpisanim jula 2009. godine, gdje se navodi da su ugovorne strane saglasne da "...neće preduzeti bilo kakve pravne radnje protiv druge strane i druga strana neće biti ugrožena u vezi prethodnih kršenja ugovora, incidenata, prevare, nemara ili bilo kakvih drugih pogrešnih radnji (bilo stvarnih ili navodnih) druge strane".

Vlada, odnosno tadašnji ministar ekonomije, u ime Vlade, a svojim potpisom, vlasnike Željezare oslobođa svake odgovornosti. Znači, suprotno svim zakonima koji regulišu ovu oblast, potpisnici aboliraju jedan drugog od bilo kakve krivične odgovornosti.

Nadležne pravosudne institucije, one koje su trebale da brinu o zakonitom sprovođenju postupka privatizacije Željezare, nisu spriječile opisanu očiglednu zloupotrebu odgovornosti i ovlašćenja članova Vlade CG.

Druga činjenica, ništa manje važna, obezbjeđuje Željezari Nikšić u ime poreskih obveznika zemlje garanciju (plativu na prvi poziv) na iznos od 26,3 miliona eura, kod komercijalne banke u zemlji. I, pored zakonskih i ugovornih obaveza, Vlada Crne Gore ne obezbjeđuje niti nadzor nad korišćenjem tih sredstava niti praćenje realizacije investicionog projekta, što je bila zakonska obaveza Savjeta za privatizaciju.

Rezultat ovako neodgovornog ponašanja Vlade je stečaj Željezare (2011.g.), što prouzrokuje protestiranje garancije, i plaćanje, uz prateće kamate za iskorišćeni kredit, u iznosu od 33 mil. eura.; i to sve na teret budžeta Crne Gore, odnosno poreskih obveznika u zemlji. U konačnici ovako sprovedenog postupka stečaja, u kratkom periodu nakon ispunjenja obaveza poreskih obveznika Crne Gore oko plaćanja garancije, imovina Željezare se prodaje za dvostruko manji iznos od iznosa sredstava za plaćene garancije sadašnjem strateškom investitoru.

Bez pokretanja bilo čije odgovornosti, od strane Vlade javnost se i dalje uvjerava, ali i ubjeđuje, da će novi vlasnik, ne Željezare, već njene imovine, u ponovnom pokušaju privatizacije, opet vratiti sjaj staroj i posrnuloj kompaniji. Danas, kompanija Toščelik Nikšić, vlasnik je imovine stare Željezare; posluje sa značajnim ekonomskim problemima, kontinuirano sa gubitkom. Zapošljavaju oko 200 stalno, i stotinjak povremeno zaposlenih radnika. Rezultati poslovanja, odnosno te nove privatizacije putem stečaja, daleko su od najavljenih, dok javno često svjedočimo optužbama radnika za nehumano postupanje prema njima od strane poslodavaca, strateškog investitora.

STUDIJA SLUČAJA-FABRIKA PAPIRA BERANKA AD BERANE

Fabrika Beranka formalno nastaje 1997. godine, izdvajanjem pogona za proizvodnju papira iz, još u vrijeme bivše YU, a zbog nerentabilnosti, zatvorene Fabrike celuloze i papira Ivangrad.

Cilj je bio djelimično obnoviti proizvodni program, sa posebnim naglaskom na dogovore sa tržistem u Srbiji, uz obezbeđenje zapošljavanja dijela radnika (250 zaposlenih), i razvoja uslova za ponovno osvajanje tržista. Preovladavalo je uvjerenje da bi mogla da ima ekonomsku perspektivu, pa se sklapaju komercijalni predugovori, uz očekivanja da bi vlasničko restrukturiranje trebalo da obezbijedi zdraviju ekonomsku osnovu razvoja. Većinski vlasnik fabrike postaje opština Berane, a na osnovu zamjene duga, nastalog zbog kredita u iznosu od 1,7 miliona eura za akcije.

Međutim, nastavljaju se problemi uslijed neriješenih vlasničkih pitanja, slabog održavanja opreme, dok se istovremeno javno iznose sumnje u masovno otuđenje imovine, eventualno sprovedeno bez dokumentovanog traga i transparentnog toka novca. Tako da aprila 2004. godine nadu za oporavak kompanije prekida Privredni sud u Bijelom Polju, objavom stečaja, a na zahtjev povjerioca, kompanije "Tigo impeks" iz Beograda.

Nakon dvije neuspjele aukcije za prodaju cijelokupne imovine, na trećoj, održanoj oktobra 2004. godine, kao najbolji kupac se proglašava kompanija, koja jeinicirala stečaj. Za nepunih milion eura dobavljač-strateški investitor dolazi do ukupne imovine fabrike, koju nakon kupovine prenosi na novo-registrovanu kompaniju "Nova Beranka" DOO. Fond za razvoj i Zavod za zapošljavanje, odlučuju da pruže značajnu finansijsku pomoć novom vlasniku, dok je Vlada pristala na reprogram više stotina hiljada eura poreskog duga.

Fabrika je, čak i ovako podržana od javne administracije, radila svega par mjeseci. Već petnaest godina traju međusobne optužbe između vlasnika, povjerioca, zaposlenih, nadležnih inspekcija, dok i dalje ostaju javnosti nedostupne informacije o tome da li su pozajmice vraćene, tj. da li je dug plaćen. Dodatno, ekološka i inspekcijske rade podnose prijave zbog nesavjesnog rada. Mada rastu sumnje u nezakonitost ovog postupka privatizacije putem stečaja, odgovornost za činjenje u ime poreskih obveznika odnosno u ime zaštite javnog interesa izostaje.

Nadležne državne i pravosudne institucije koje bi, u skladu sa svojim ovlašćenjima, trebale da ispitaju sve navode o tome, nastavljaju da budu pasivni posmatrači, odnosno nastavlja se jasna, mada nikad formalno uspostavljena, praksa da se privatizacija, koja stigne do pravosudnih organa, uzima kao relevantan pravni podatak ukoliko je politički isplativa za targetiranje odgovornih lica.

STUDIJA SLUČAJA - OBOD CETINJE

Memla, oksidirajuća tuga koja je prigrlila nepregledne očerupane hale, sa decenijskim smećem koje se čisti pred kakvu posjetu ministra i globalno važne umjetnice, jedina su obilježja nečega što je bio jedini pravi privredni gigant iz Crne Gore na tržištu bivše Jugoslavije. Od nekadašnjeg ponosa crnogorske privrede, pa preko praznih hala, koje više ne svjedoče o nekadašnjoj privredničkoj snazi, do bajke o "multimedijalnom kompleksu", to je priča kompanije Obod Cetinje, koja nije ni stigla do privatizacije, ni pravno, ni regulatorno, ni ekonomski. Formalno je još uvijek u većinskom vlasništvu države.

Fabrika čiji su proizvodi dugo vremena bili ponos crnogorske privrede, već duži niz godina nalazi se u stečaju.

Danas rasprodaja Obodove imovine ide toliko sporo da su povjerioci izgubili nadu refundacije minimalnih diskontovanih potraživanja. Radnicima, tamo negdje 2010-e godine, njima 1,100 sa posljednjeg platnog spiska, isplaćene su otpremnine, otkupljen je radni staž, da se stigne do minimalnih penzija, (u ukupnom iznosu do 50 miliona eura), a da se transparentno sa pouzdanošću ne može svjedočiti šta se to odradilo, u ime poreskih obveznika Crne Gore.

Kako je proizvodnja odavno ugašena, Obodova imovina se pozivima stečajnih upravnika prodaje "na parče". S vremenom na vrijeme, uglavnom u susret nekim političkim izborima, podgrijavaju se nade o novom početku, mada je posljednji investicioni predlog pripremljen 2000-e godine od rukovodstva fabrike.

Zajednička karakteristika za četiri analizirane kompanije, u vrijeme dok su uspješno i odgovorno poslovale, bila je podrška koju su pružale prvenstveno lokalnoj zajednici. Ove kompanije su bile pouzdani partner za lokalne aktivnosti, od kulturnih, sportskih, pa do infrastrukturnih. Nebrojeno je primjera kako su ove kompanije uticale na ekonomski i društveni život u lokalnim sredinama.

Sve finansijske podatke istaknute u ovoj analizi, ipak u najširem smislu precizno objašnjava jedan podatak: 1991. godine na Cetinju je bilo 21 hiljada stanovnika, a deset godina kasnije šest hiljada manje. Propast analiziranih kompanija, bez obzira na način i razloge, prouzrokovala je ogromne i nenadoknadive štete u svim oblastima na lokalnom nivou.

Pored drastičnog smanjenja zaposlenosti, kao osnove za egzistenciju, prekinuto je finansiranje mnogih kulturnih, sportskih i javnih aktivnosti, koje su po prirodi neprofitne.

ZAKLJUČNI OSVRT

Prije prelaska na zaključne osvrte, treba istaći sljedeće:
 - bruto društveni proizvod Crne Gore je ovom vijeku rastao, osim u dva krizna perioda (2009/2012);

- Nominalno, u ekonomskom sagledavanju, zarade su u skoro dvodecenijском razmatranju, nakon skoro većinske okončane privatizacije, bile u uzlaznom trendu, sa niske osnovice iz prethodnog vijeku, a kao što tabelarni prikaz sumira za dva ključna ekonomска pokazatelja, makro i mikro sagledavanja:

BDP Crne Gore		Zarade	
Godina	u mil EUR	%	u€
2000	1,066		95.2
2001	1,295	1.1	110.4
2002	1,360	1.9	149.1
2003	1,510	2.5	173.9
2004	1,670	4.4	195.4
2005	1,815	4.2	213.2
2006	2,170	5.9	282.0
2007	2,689	6.8	338.0
2008	3,103	7.2	416.0
2009	2,994	(5.8)	463.0
2010	3,125	2.7	479.0
2011	3,265	3.2	484.0
2012	3,181	(2.7)	487.0
2013	3,362	3.5	479.0
2014	3,458	1.8	477.0
2015	3,655	3.4	480.0
2016	3,954	2.9	499.0
2017	4,299	4.7	510.0
2018**	4,605	4.1	511.0
2019**	4,789	2.8	513.0

Izvor. Monstat ; projekcije MoF; (CB CG); oko penzija Fond PIO;

Nominalni rast BDP nije praćen adekvatnim rastom standarda većine stanovništva što potvrđuje konstataciju poznatog ekonomiste Tome Pikitija da "BDP nije plima koji podiže svaku barku". Takođe, stopa rasta prosječne zarade se zbog različite metodologije obračuna, kao i uticaja inflacije, mora razmatrati uz velike rezerve.

Slijedeći primjenu regulatornog okvira za privatizaciju iz ove analize, a kroz dosadašnja iskustva iz procesa privatizacije, mogu se izvesti sljedeći zaključci:

- **Zakonodavni okvir nije glavni uzrok problema, implementacija zakona jeste.**

Bez obzira što je praksa sprovođenja privatizacionih postupaka potvrdila da je bilo situacija koje su nedovoljno jasno definisane zakonskom regulativom, daleko je više slučaja u kojima su se zakoni, pravilnici i zaključci završili kao štiva koja tijela zadužena i odgovorna za privatizaciju nisu poštivali.

Mnogo je primjera izigravanja javnih poziva za kupovinu kontrolnog paketa kompanije u vlasništvu države, neke su obesmišljene ranijim trgovinama značajnog paketa akcijama (pr.EPCG), druge kontroverznom odlukom o kontribuciji (pr.TECG), a kod većine je izostao konstruktivni i korisni nadzor države, koji je morao da obezbijedi da investitori, bez izuzetka, poštuju potpisane ugovore o kupoprodaji akcija i predviđene obaveze investiranja (pr. HTP Boka).

- Loše ekonomske politike na državnom nivou, slab ili nikakav otpor lokalnih vlasti.

Ekonomska politika koja se sprovodila prethodne tri decenije uticala je da se privreda oslanja na oblast usluga (turizam, ugostiteljstvo, trgovina). Sve oblasti industrijske i prerađivačke privrede (osim meso-prerade) doživjele su značajan pad aktivnosti.

To je imalo nesporno loše efekte na ekonomsku i socijalnu situaciju u sredinama, koje nemaju uslova za neki značajniji razvoj usluga, prvenstveno iz oblasti turizma i ugostiteljstva (pr. Nikšić, Berane), a sa druge strane mnoge sredine koje su se mogle oslanjati na korišćenje turističkih kapaciteta ostale uskraćene za mnogo njih uslidjeli neaktivnost strateških investitora (Herceg Novi).

- **Nesnalaženje, nesposobnost ili nedostatak odgovornosti za razvoj lokalne zajednice od strane lokalnih vlasti.**

Bez obzira što su dometi lokalnih zajednica bili ograničeni centralizacijom procesa privatizacije, nema sumnja da se donosioci odluka na lokalnom nivou nisu se ni potrudili da utiču na način i metode privatizacije značajnih kompanija, čija sudbina ima direktni uticaj na ekonomski razvoj lokalne zajednice.

- **Partijski obojene institucije, nedovoljno kvalitetnog profesionalnog i institucionalnog kapaciteta.**

Ovo je sistemski problem, koji pogađa sve pore crnogorskog društva. Umjesto da nadležne institucije budu nezavisne i profesionalne, uspostavljena je uvriježena praksa njihovog rada koja dokazuje upravo suprotno.

Državne institucije nadležne za sprovođenje privatizacije povijale su se pred partijskim i ličnim (zakulisnim) interesima, a državni i interesi lokalnih sredina su gotovo uvijek bili na drugom mjestu.

- Pasivizacija i institucionalna nezainteresovanost nadležnih pravosudnih organa za ispitivanje sumnji u korupciju.**

Crnogorske pravosudne institucije su izbjegavale da se bave ozbilnjom istragom, neslijedeći čak ni javno dostupne informacije i podatke. Mnogobrojne krivične prijave su ili ekspresno odbijane (uglavnom podnošene od strane zaposlenih i NVO sektora) ili su istražni "izviđaji" trajali, i traju, u nedogled, dok se percepcija da su politički odabirni otvaranja istražnih postupaka ne smanjuje već deceniju;

Ne treba na nivou sistemskih odlučivanja gubiti nadu, jer krivična djela iz privatizacije, u skladu sa zakonskom regulativom, ne zastarjevaju.

- Odugovlačenje donošenja jasnih odluka o perspektivi pojedinih kompanija.**

Kupujući socijalni mir i političku stabilnost, za mnoge kompanije odluke su donošene zakašnjelo, pa je značajan broj kompanija završio u stečaju prije privatizacije, ili pak nakon privatizacije.

- Loše korporativno upravljanje, slaba sindikalna zaštita.**

Crna Gora nije imala iskustva ni prakse da primjeni savremene metode korporativnog upravljanja. Mnogi inozvani kupci (strateški investitori) su birali lakši put i prilagođavali se lokalnim uslovima, umjesto da primijene savremene prakse korporativnog upravljanja, koje važe u njihovim sjedištima.

Dodata no, sindikalne organizacije su, po pravilu, bile slabo organizovane, a izostalo je zajedničkih akcija za dostizanje boljih uslova rada i privređivanja.

- Najmanje kvalitetan vid transformacije vlasništva, koji zakonski nije bio dovoljno preciziran, je stečaj.**

Objavom otvaranja stečajnog postupka suspenduju organi upravljanja privrednih subjekata. Povjeriocu postaju glavni tokom odlučivanja o sudbini imovine, a njihov prvenstveni cilj je naplata potraživanja.

Iako se privatizacija kroz stečaj po aktima Savjeta za privatizaciju i Vlade predviđa kao model privatizacije, u suštinskom smislu, posebnom tokom implementacije, to je identifikovano kao visoko sporna pravna i ekonomski aktivnost. Naime, uglavnom nakon prodaje imovine nekoj drugoj kompaniji ili pojedincu, stečajni dužnik ide u likvidaciju, a kupac ima izbor da li će osnovati novu kompaniju ili imovinu unijeti u svoju postojeću. Zaposleni nemaju zaštitu, suspenduju se njihovi ugovori o radu, drastično pada njihova mogućnost njihove institucionalne zaštite.

- Savjet za privatizaciju nije odgovorio svojim zadacima, to je zaključak koji će svaki neutralni posmatrač donijeti.**

Izostala je sistemska samostalnost, konzistentnost

u radu, profesionalnost u odlučivanju i nepristrasnost prilikom razmatranja ključnog strateškog tijela privatizacije. Postavljena je praksa rada na ad hoc bazi, od slučaja do slučaja, uglavnom ne u korist javnog interesa.

- Komisija za praćenje i kontrolu privatizacije, kao skupštinski organ, je tako koncipirana da je gotovo nemoguće da se ozbiljnije bavi ovom problematikom.**

Članovi ovog parlamentarnog kontrolnog tijela su brinuli o partijskoj pripadnosti i shodno tome donošeni su zaključci, i to za zanemarljiv primjer privatizacija, koji su se, po pravilu, svodili na konstatacije da su mnoge privatizacije imale, kao rezultat, loše efekte, ali zakonitost nije bila dovođenja u pitanje, a identifikovana odgovornost se nije konstatovala, ili se preusmjeravala na druge institucije.

- NVO sektor i pojedini mediji uslijed pasivnosti državnih institucija, zauzeli su glavno mjestu u praćenju i kontroli privatizacionog procesa.**

Mnogo je otvorenih pitanja, naročito sumnji u korupciju. Nadležne državne institucije nisu adekvatno reagovale, ali su mediji i NVO sektor, značajno uticali i dalje uticaju da se bar na moment rasvjetle mnogi dokumenti koji potvrđuju da zaštita javnog interesa i socijalni status zaposlenih nisu bili primarni u razmatranju odluka tokom privatizacije u Crnoj Gori.

Na kraju, opravdane su mnoge kritike koje su pratile pojedine privatizacione procese. Ostaje da se stalnim pritiskom državne institucije natjeraju da odgovore na sva otvorena pitanja. Naročito je važno da se utvrdi svaki vid odgovornosti svih aktera dosadašnjeg privatizacionog procesa. Ni jedan detalj ovako važnog procesa ne smije biti trajno sakriven od javnosti.

